

המפגש שבין המציאות היום-יומית למציאות הפנימית ומשמעותו בהבנת אזור ההשקה שבין ההדרכה לטיפול

סמדר בן-אשר

חנה - תיאור אירוע הדרכה

אף שבלבושה הצנוע דמתה חנה למורות האחרות בבית הספר הממלכתי-דתי, זיהתה המדריכה לגיאוגרפיה את אישיותה הייחודית והשונה. בתוך העיניים השחורות זרח זיק תמידי של סקרנות ועבודתה הייתה מלאת יוזמה וחשיבה עצמאית. לעתים תהתה המדריכה כיצד נשאר לבחורה הנערית הזאת מרץ רב כל כך, לאור העובדה כי בבית חיכו לה שלושה ילדים, הגדול בהם הלך השנה לגן טרום-חובה. יחסי ההדרכה נראו פתוחים ולבביים. בתום השנה, עם הרחבת בית הספר ואיחודו עם בית ספר שכונתי אחר, טבעי היה שהמדריכה תמליץ על חנה, על אף גילה הצעיר, לתפקיד רכות צוות המורות לגיאוגרפיה.

ההמשך היה בלתי צפוי לחלוטין: חנה פעלה כרכזת הצוות בנוקשות ובסמכותיות בלא פשרות. ניסיונות ההידברות של שתי המורות האחרות עמה נתקלו בתגובה כמעט עוינת. היעדרות אחת המורות ממפגש צוות, מפגש שחנה קבעה בלא תיאום אתן, הביא למכתב חריף מחנה למנהל בית הספר ולהתפרצות קולנית בחדר המורים בין המורה שנעדרה ובין חנה. הדיה הצורמים של אותה התקרית הובאו לידיעת המדריכה בידי מנהל בית הספר. הוא ביקש מן המדריכה לסייע לחנה.

סמדר בן אשר - פסיכולוגית חינוכית מומחית, דוקטורנטית ומרצה מן החוג באוניברסיטת בן-גוריון, מנחה קורס מדריכים של משרד החינוך.

מאמר זה מבוסס על הרצאה שניתנה בכינוס בוגרי קורס הדרכה של משרד החינוך, 22.6.97.

הרצאה - אירוע - אירוע - אירוע 3
מדיניות - אירוע - אירוע
יחסי - אירוע - אירוע

באופן שאינו אדקוטי למציאות. הדי קולות הנשמעים מוכרים עולים מהתת-מודע
ומהירים את האדם ממצבי עבר מעוררי חרדה שמהם דבר-מה רע עלול להישנות.
תראייה הכפולה של צירוף הידיעה והאי-ידיעה, המודע והלא-מודע – הם מתפקידו
המרכזיים של המטפל הקליני.

אף ש"טיפול" (therapy) הוא מושג כוללני לכל האופנים והצורות של התרפיות, הוא
מאופיין כעורה מקצועית, שיטתית, המכוונת וממקדת את המטופל לקראת שינויים
פנימיים שיביאו לשיפור במצב הרגשי והקוגניטיבי. מצופה כי המטופל ירגיש הקלה
פנימית בתפקודו בתוך מציאות חיזונית ויסולקו תסמינים מטרידים ומציקים. הטיפול
נעשה בהסכמה הדדית בין המטפל למטופל שבה נקבעים המסגרת והתנאים.

כאשר נבחן את רכיבי הטיפול ונשווה בינם לרכיבי ההדרכה, כמעט לא נמצא שוני
ביניהם: קשר, אמון, תמיכה, הזדהות, למידה, עיבוד – הם כולם מאבני היסוד של הקשר
הבין-אישי לסוגיו. ההבדל המרכזי הוא בנכונות ובידע של המטפל לקלוט תשדורות לא
מודעות ולהביאן כחלק מהדו-שיח הטיפולי. האותות הלא מודעים הם הכלי המרכזי של
המטפל, ואילו הכלי המרכזי שעומד לרשות המדריך הוא המציאות המובאת לו בתהליך
ההדרכה.

המורכבות הרבה בהבחנה בין צורכי הדרכה לצורכי טיפול מקורה בעירוב בו-זמני של
שתי המציאויות השלובות זו בזו. המדריך חייב להיות מוכן להגיב על המציאות החיצונית
המודעת ולעשות לעצמו אבחנה בינה ובין הדי המציאות הפנימית שהיא לעתים קרובות
בלתי מודעת.

ונשוב עתה אל חנה.

לאחר עוד שנה, עברה חנה לעבוד בחטיבה. מלאת מרץ, סקרנות ועניין פגשה רכות
מקצוע שחוקה ועייפה. המדריכה עזרה לחנה למצוא במערכת החדשה את משאבי הכוח
ולחבור אתם כדי להכניס תכנית לימודים חדשנית לבית הספר. התלהבותה בעבודה
ואהבת התלמידים אליה אפשרו פיתוח דימוי מקצועי חיובי והערכה רבה אליה בצוות, על
אף הפסיביות של הרכזת והעדר העידוד מצדה. חנה הזכירה בצחוק שהרגשתה כעת
דומה לזו שהייתה לה באולפנה, כשהייתה ל"מסמר" בלימודים ובחברה. היא אף נזכרה
במורה שקצת דומה לרכזת הנוכחית, שעל אף אפרוריותה הרבה באה אל חנה המופתעת
במסיבת הסיום ואמרה לה שמהיום הראשון זיהתה אצלה את היכולות הנפלאות וגם
עכשיו היא חושבת שיבוא היום ועוד "ישמעו עליה". היוזכרויות אלו היו מודעות והמדריכה

לפגישה באה חנה בפנים נפולות. היא אינה מבינה מה קורה לה. המורה החדשה נראתה
לה חופשייה מדי, "דתייה מזויפת" לדבריה. אין היא מבינה איך מורה שזה עתה באה
לבית ספר חדש כבר מעזה "לפתוח את הפה". פתאום, כביכול שלא לעניין, החלה לספר
על אביה ומשפחתה.

חנה הייתה השישית בשמונת ילדי המשפחה. האב, אדוק באופן קיצוני, ראה בכל יציאה
של ילדיו לעולם שבחוץ, ובמיוחד ביציאה של הבנות, השחתת מידות ופריצות. סקרנותה
הטבעית של חנה, המרץ והפעלתנות שאפיינו אותה הביאו לא אחת לידי עימותים קשים
עם האב שכללו השפלות ונבואות זעם על עתידה.

יציאתה לאולפנה מחוץ לעיר "הצילה" אותה. היא פרחת בלימודיה התיכוניים והפכה מרכז
חברתי. החזרה הביתה הייתה קשה מנשוא בשל הצורך "לשחק" את הילדה הכנועה
והציינית לפני האב הסמכותי. הנישואים לתלמיד כולל נראו פתרון סביר למצב הקשה
הזה, בייחוד משום שאפשרו לה גם ללמוד בסמינר המורים הקרוב לביתה, סמינר שאינו
דתי.

מה הקשר בין דמותו הנוקשה של האב לסמכותיות הבלתי מתאימה שנקטה חנה ביחסיה
עם המורות האחרות בצוות? מה הזכירה המורה החדשה ה"עצמאית מדי" וה"נועזת"
לחנה על עצמה ומדוע הגיבה אליה באופן רגשי כל כך? מדוע עלו באופן אסוציאטיבי
סיפור חייה של חנה וקשריה עם אביה בהמשך לתיאור האירועים בבית הספר?
המדריכה, ברגישות ובאינטואיציה טובה, העלתה במחשבתה אפשרויות אחדות. מושגים
כמו "תהליכים מקבילים" ו"העברה נגדית" היו מוכרים לה אך ברור היה כי אינם שייכים
למרחב העבודה ההדרכתית שהיא אמונה ומופקדת עליה.

מה אם כן תחום ההשקה שבין ההדרכה לטיפול? מתי ייגע המדריך בעדינות בחייו
הפרטיים של המורה כחלק מתהליך ההדרכה ומתי עליו להפנות את תשומת לב המורה
לצורך בטיפול בלי שהוא עצמו ייכנס למרחב הטיפולי?

לכל אדם מציאות חיזונית ופנימית. המציאות החיצונית, טיבה שהיא נחוות לאור
המציאות הפנימית. בחיי היום-יום אנו מעלים כל העת זיכרונות מודעים כמו חוויות הטויל
השנתני, מסיבות ספר התורה וכולי. בפעולה של זיכרון לא מודע אנו פוגשים בזכירה מסוג
אחר: תחושות וחוויות מהעבר עולות ומתערבות בחיי היום-יום כאילו היו חלק מההווה.
קונפליקטים מוקדמים מודחקים שלא הורשו להתקרב לידיעה צצים ועולים לפרקים

התעניינה במה דומה הדרך שבה השתלבה היום בצוות החדש לדרך שבה נהגה כנערה.
חנה ציינה אפיון אחד דומה ואחד שונה והשתיים חזרו לבחינת עיבוד חדש של נושא
בתחום הגיאולוגיה.

המדריך כמסייע בהתמודדות עם מצבי-חיים משתנים

ברצוני להתריע מפני "זהירות יתר" של מדריכים בקשר הבין-אישי עם המודרכים ומפני
הנטייה (לעתים מוצהרת) שלא להתייחס לאירועים או למצבי-חיים של המודרכים. פרדה
ופגישה, לידה או מוות, מחלה של בן משפחה, גיוס של בן משפחה לצבא, העתקת מקום
מגורים, גירושים ונישואים, מצב כלכלי קשה או איזו הסתבכות של אדם מהמשפחה עם
החוק – כל אלה מעוררים רגשות אנושיים חזקים ומחייבים ארגון מחדש של מיומנויות-
ההתמודדות.

שינויים ומעברים הם חלק מההתפתחות האנושית ואנו נחשפים להם במהלך החיים. הם
יכולים להיתפס כאיום אך גם כחוויה נורמטיבית מצמיחה ומאתגרת. שלב ההתמודדות
אתם מחייב פרספקטיבה, פרופורציה, ראיית חלופות ואמונה בכוחותיו של האדם
להתמודד עם האירועים ולהגיב עליהם באופן יעיל. יש אמנם מערכות תמיכה מקצועיות
(יועצים, פסיכולוגים, עובדים סוציאליים), אך מרבית בני האדם נעזרים במערכות התמיכה
הטבעיות הכוללות משפחה, חברים, קרובים וכל אדם החשוב להם. ניסיון "מכוון"
ו"מלומד" להימנע מלהתייחס למצבי-חיים אלו מוציא את המדריך כמעט מיד מקבוצת
בני האדם הממלאים תפקיד חשוב בחייו של המורה ולעניין הזה השפעה רחבה על כל
מערך העבודה המשותף. מדריך שבתהליך ההדרכה נותן מסר "אינני נוגע בך" – אל לו
לצפות שדבריו, חכמים ככל שיהיו, ייגעו לאחר מכן במורה המודרך.
ההדרכה אינה לשם הדרכה בלבד. זהו תהליך שבעיקרו אנו פורשים ידיים ופותחים עצמנו
לאחר. נכון, זה תהליך מסוכן ויעידו דבריו של לאו בוסקאליה בספרו הנפלא לחיות
ולאהוב:

"מי שאינו מסכן דבר, אינו עושה דבר. אולי הוא נמנע מסבל וצער אולם הוא גם
אינו יכול ללמוד להרגיש, להשתנות ולגדול, לאהוב ולחיות. בן-חורין הוא מי שמוכן
לסכן עצמו בקשר עם האחר".

מקורות

- ארה"ד, אל-דוד (1990). חוסן נפשי. משרד החינוך, שפ"י ירושלים, עמל, תל-אביב
- קייסמנט (1988). ללמוד מן המטופל, דביר, תל-אביב
- אליצור, טייאנו, מוניץ, נוימן (1987). פרקים נבחרים במסיכויאטרית, תל-אביב
- ריבר (1992). לקסיקון למונחי הפסיכולוגיה, כתר, ירושלים
- בוסקאליה (1989). לחיות ולאחזב, זמורה ביתן תל-אביב.

כ
ל
ה
ה
פ
ב
פ
א
ס
ו
מ
ת
ה
ב
ה
א
מ
ל
ח
מ